

HVARSKO DRUŠTVO U XVI STOLJEĆU

Tomislav Raukar

a) Uvod

Zamisao ovoga priopćenja već je unaprijed bila određena epohom na koju se ono odnosi. Izlaganje o nekom drugom razdoblju u povijesti hvarske komune možda bi se i moglo oblikovati na uobičajeni način, po uzoru na tradicionalno povijesno pisanje, s težištem na iscrpnom događajnom slijedu, ali takav postupak nipošto ne bi bio primjeren epohi Hanibala Lucića, od kraja XV do sredine XVI stoljeća. To se razdoblje gotovo u cjelini poklapa s onim periodom kasnog srednjeg vijeka u kojemu se hrvatsko društvo, suočeno s turskom prijetnjom vlastitu opstanku, nalazi u rasponu između ugroženosti i sazrijevanja.¹ Stoga je hrvatski *Cinquecento* prije svega stoljeće otpora i traganja za trajanjem. Osmanskom polumjesecu, što se u XV i XVI stoljeću nadvio nad čitav južnoslavenski svijet, ispriječio se i okrajak hrvatskog prostora na jadranskoj obali, od slobodnog Dubrovnika do gradova pod okriljem mletačkoga Lava, dakle ono usko mediteransko područje kojim upravo u prvim desetljećima XVI stoljeća počinje teći struja novog života. U gibanju koje pokreće turska opasnost otvarala su se nova misaona obzorja.²

Jedno od središta takvog razvoja, koji će biti obilježen i otporom društvenoj nejednakosti, bilo je upravo hvarsko društvo koje se gospodarskim i intelektualnim poletom živo uključuje u procese društvenog sazrijevanja na istočnojadranskoj obali. Zbog toga ni ovo priopćenje nije moglo zanemariti svoj temeljni zadatak: odrediti sudioništvo otoka Hvara u ključnim procesima koji u tom prijelomnom razdoblju, na razmeđu prijetnje i otpora, obilježavaju dalmatinski grad i njegovo hrvatsko zaleđe; umjesto upozoravanja na poznato i ponavljanja općih mjesta o hvarskoj komuni čini se važnijim utvrditi njezino značenje u stvaranju društvene i misaone osnove na kojoj se moglo podignuti uporište trajanja.

b) Svijet komune i mogućnost pristupa

Da bi mogao temeljito razložiti takvu ulogu Hvara u prvoj polovini XVI st., povjesničar bi, prije svega, morao raspolagati obiljem povijesnih vrela jer se samo na taj način mogu upoznati značajke i strukture hvarskog društva. Na žalost, na našim prostorima povijest često bijaše nesmiljeno okrutna spram baštine, možda najviše spram zapisa o sebi samoj. Zbog toga su i mogućnosti istraživanja o gospodarskom razvoju komune i o hvarskom društvu na kraju srednjega vijeka prilično ograničene. Uluz-Alijin palež grada Hvara u kolovozu 1571. po svoj prilici nam je nepovratno oduzeo najdragocjeniji dio izvorne građe.³ Kao i na susjednom Braču, ni na otoku Hvaru nisu sačuvani notarski spisi ili zapisnici komunalnog vijeća, premda je upravo notarijat ona osnova koja omogućuje ulaženje u društvo i upoznavanje ljudske svakodnevice, žuljevito tegobne i radosno poletne, dakle pristup životu samom i prelamanju njegovih pojavnosti, čemu se suvremena historiografija najviše želi približiti.

Ograničenost izvorâ primjetna je već na samom početku, u razlaganju o gospodarskom razvoju otoka. Kolikogod izvorna građa koju posjedujemo podrobnije ocrta neke aspekte privredne djelatnosti na otoku, na primjer agrarne odnose hvarskih težaka ili ustrajni rad njegovih obrtnika, ipak opće obavijesti o otočkoj privredi jedva možemo dopuniti iscrpnijim podacima.⁴ Pribojević, na primjer, u govoru iz 1525. zanosno opisuje gospodarske vrline i značajke zavičaja, ali tom zanim-

ljivom opisu što je nastao u ozračju učene literature jedva možemo suprotstaviti svakodnevno tkivo života. Neprijeporno je, ipak, a za povjesničarevo zaključivanje važno, da se glavni obrisi Pribojevićeva izlaganja o Hvaru uglavnom poklapaju s izvornom građom o hvarskoj privredi koja je barem u ostacima do nas doprla, te s podacima koje o otoku sadrži Giustinianov traktat o Dalmaciji iz godine 1553.⁵

Obojica govore o razvijenoj zemljišnoj proizvodnji i ribarstvu, obilju vina i oskudici žita, Pribojević i o brodarstvu Hvarana, ali oni ipak najviše ističu prikladan smještaj otoka i nadasve hvarske luke koja je otvorena brodovima što Jadranom plove prema istoku i zapadu. Nemamo razloga da odbacimo Pribojevićevu, možda ponešto retorički pretjeranu, ali i veoma slikovitu obavijest da je često »vidio, kako je ova luka u zoru bila bez brodova, a podveče sam ih u njoj nabrojio dvadeset do trideset«, jer u svoj govor očigledno unosi, ne bez ponosa, prizor koji se pred njegovim očima godinama ponavljao.⁶

Tako razvijenu prometnost hvarske luke ne možemo, na žalost, potkrijepiti domaćim, hvarskim vrelima jer se, kako je istaknuto, nije sačuvao notarijat, kao ni službeni komunalni spisi, koji bi jedini mogli biti osnovicom kvantifikaciji i točnijem poznavanju otočne trgovine. Zbog toga nije čudno što se u historiografiji uvijek iznova bespomoćno ponavlja Giustinianov podatak iz 1553. da je godišnja vrijednost hvarske trgovine bila viša od 70.000 dukata i da se samo od srdela dobivalo 14.000 dukata.⁷ Nepostojanje hvarskog notarijata ne može se sasvim nadoknaditi nikakvom drugom vrstom izvora, pa niti inače bogatom građom o splitskoj lučkoj trgovini jer se potkraj XV i u prvoj polovini XVI st. brodovi iz Splita samo povremeno otiskuju prema Hvaru što se nazirao na udaljenu obzoru. Splitski su podaci, sačuvani u sveščićima s izvoznim lučkim dozvolama ili kontraliterama, unatoč tome dragocjeni za poznavanje hvarske privrede u kasnom srednjem vijeku jer neprijeporno upućuju na istaknutu ulogu otoka Hvara i hvarske luke u jadranskom sustavu trgovačkih i pomorskih veza.

Brodovi, koji između 1475. i 1560. napuštaju splitsku luku, češće se usmjeravaju prema Hvaru kao tranzitnom odredištu nego kao konačnom cilju svojega putovanja. Izravno trgovanje između Splita i Hvara bilo je slabo razvijeno u posljednjoj četvrtini XV st., ali nakon 1500. trgovačka putovanja prema hvarskoj luci postupno su sve češća.⁸ Mnogo je važnijom bila njezina uloga u splitskoj trgovini prema južnom Jadranu, napose s Apulijom.⁹ Prema Hvaru se iz splitske luke pretežno izvoze

obrtnička roba i stočarski proizvodi kojima je otok oskudijevao i koji su i u Apuliji u čitavom kasnom srednjem vijeku nalazili dobro tržište.¹⁰ Splitske kontralitere, dakako, ne mogu točnije osvijetliti hvarsku izvoznju trgovinu, ali je ona, po svoj prilici, bila mnogo više usmjerena prema moru i jadranskom području nego prema susjednom kopnu, kako to ističu i Pribojević i Giustinian, što znači da se društveni rast hvarske komune u XV i XVI st. oslanjao, s jedne strane, na razvijenu zemljišnu i ribarsku proizvodnju, s druge na pomorstvo i trgovinu. Jer, Hvar je morao izvoziti svoje zemljišne i ribarske proizvode da bi ih mogao zamijeniti za one vrste roba kojih nije bilo na otoku, pretežno za obrtničke i stočarske proizvode, kako to pokazuje spomenuti primjer splitske trgovine, i prije svega za dragocjeno žito. Giustinian ističe da vlastito žito podmiruje samo polumjesečne potrebe hvarskoga stanovništva, pa je otok veliku ovisnost o uvezenu žitu morao nadoknađivati izvozom vina i soljene ribe, premda tu ravnotežu u hvarskom izvozu/uvozu i žitnu trgovinu otoka jedva možemo potkrijepiti izvornim podacima.¹¹

Nasuprot hvarskoj izvoznju trgovini, koja u pojedinostima ostaje prekrivena šutnjom arhivske građe, mnogo bolje poznamo njezinu podlogu, hvarsko pomorstvo i djelovanje hvarskih pomoraca, i to zahvaljujući onim vrstama izvorne građe koje su u Hvaru nastajale izvan notarijata (matične knjige) ili pak u drugim jadranskim središtima (Venecija, dalmatinski gradovi). U hvarskim matičnim knjigama prve polovine XVI st. spominju se kalafati, što znači da je na otoku bila razvijena brodogradnja, kao vlastita podloga njegova pomorstva.¹² Da su se na Hvaru tada gradili i veći brodovi, pokazuje jedna odredba mletačkog senata iz 1523, u kojoj se spominje brod, sagrađen na Hvaru, od oko 120 tona nosivosti.¹³ Ali, više od svega o ulozi hvarskog pomorstva XVI st. svjedoče njegovi pomorci i njihovi brodovi. Da je sačuvan, hvarski bi nam notarijat o njima zasigurno pružio obilje podataka koji bi omogućavali da ih u XV i XVI st. pratimo na njihovim putovanjima Jadranom i Mediteranom. Prije spomenuti sveščići o splitskoj lučkoj trgovini barem donekle nadoknađuju tu prazninu. Trgovački odnosi između Splita i Hvara nisu se ograničavali samo na robni promet između dvije komune, jer su u splitskoj izvoznju trgovini primjetno sudjelovali i hvarski trgovci i pomorci, prevozeći splitsku robu širom Jadrana. Oni se spominju u svim sveščićima sa splitskim kontraliterama, a plove na svim vrstama brodova što ih je poznavalo dalmatinsko kasnosrednjovjekovno pomorstvo, kao što su barka, barkozij, grip, karavela, karaka

ili pak navigium.⁴⁴ Razumije se, broj hvarskih pomoraca Lucićeva i Pribojevićeva doba bio je neusporedivo veći od onoga što ga utvrđujemo prema splitskim kontraliterama prve polovine XVI stoljeća. Održavajući pomorske veze između rodnog otoka i šireg jadranskog područja, samo su se povremeno uključivali u splitski izvoz. Smijemo pretpostaviti da su najviše plovili prema Veneciji, dovozeći u grad na lagunama vino, smokve ili ribu, kako su to činili i splitski trgovci.⁴⁵ Iz jedne odluke mletačkog senata u ožujku 1547. doznajemo da su hvarski trgovci u prvoj polovini XVI st. svoje vino dopremali na *Rialto* i iskrcavali na *Riva del ferro*, jer je tada bilo zabranjeno da hvarski brodovi uplovljavaju u *Canal grande*.⁴⁶

Skupljanje i analitička usporedba izvornih podataka različita podrijetla, prema tome, pouzdano upućuje na zaključak da su opća gledišta što ih sadrže tekstovi V. Pribojevića i G. B. Giustiniana u biti vjerodostojne obavijesti o privrednom usponu hvarskog društva u prvoj polovini XVI stoljeća. A uzroka hvarskom društvenom rastu bijaše nekoliko. Ne valja, najprije, zaboraviti da otok u prvoj polovini XVI st. nisu pustošile turske provale i da je zbog toga razvoj hvarske komune bio neusporedivo ravnomjerniji, bez jakih potresâ, nego u obalnim komunama od Zadra do Splita kojima su osmanske čete u tom istom razdoblju ponekad ugrožavale i sam opstanak.⁴⁷ Osim toga, ni mletačka ekonomska politika nije znatnije ograničavala hvarski uspon. Republika je, doduše, u XV i XVI st. često postavljala porezne i trgovačke prepreke gospodarskom razvoju dalmatinskih komuna, ali načelnu oštrinu takvih odluka rijetko je uspijevala provoditi u praksi, pa ih je često i ukidala. I napokon, takve su se odredbe samo iznimno odnosile na zemljišnu proizvodnju i ribarstvo, od čega se ekonomska podloga otoka Hvara najviše i sastojala.⁴⁸ Prije spomenute odluka mletačkog senata iz ožujka 1547. upravo se odnosi na hvarsku trgovinu vinom. Hvarski plemići i pučani prosvjeduju tada protiv mletačke zabrane da slobodno izvoze vino s otoka; vlada uvažava njihov prosvjed, ukida zabranu i obnavlja slobodan izvoz vina.⁴⁹ Unatoč povremenim teškoćama, preduvjeti su društvenom usponu Hvara u XV i XVI st. općenito bili povoljni, svakako mnogo plodniji nego u komunama na susjednom kopnu. Da je takav zaključak opravdan, pokazuje intelektualni i umjetnički rast Hvara u renesansnom XVI stoljeću. Raskošni cvijet renesansnog stvaralaštva mogao je izrasti samo u plodnom ozračju hvarskog *Cinquecenta*.

c) Društveni vidokrug otoka

Ulazeći u hvarsko društvo valja istaknuti da škrtost izvora i tu otežava odgovor na mnoga važna pitanja, ali da odnose klasâ ipak bolje poznajemo od gospodarskog razvoja komune. Povjesničar bi, na primjer, želio bolje upoznati, na temelju žive građe notarijata, ekonomsku podlogu i opseg imućnosti hvarskog društva, ali se i tu mora osloniti ili na oskudna sačuvane, izdvojene podatke koji nipošto ne mogu nadoknaditi uznemirenu svakodnevicu notarijata ili pak na sasvim općenite Giustinianove podatke o godišnjim prihodima hvarskih plemića i pučana koji ne mogu imati drugačiju vrijednost od sasvim ilustrativne.²⁰ Unatoč tome, strukturu hvarskog društva razmjerno dobro poznajemo, dijelom i zato što se ono svojim bitnim značajkama uklapalo u cjelinu komunalnih društava u Dalmaciji, ali još više zbog toga što je njegovu uznemirenost i napetosti klasâ izvanrednom snagom ocrtao Ivanićev ustanak 1510.

Pokret pučana svakako je središnja pojava hvarskog kasnog srednjovjekovlja, granični vrhunac u razvoju otočkoga društva. Suvišno bi bilo, dakako, ponavljati općepoznati događajni niz ustanka, ali valja upozoriti da njegovo tumačenje još i danas sadrži otvorena pitanja koja su važna za poznavanje društvene osjećajnosti na otoku u razdoblju prve životne zrelosti Hanibala Lucića ili Petra Hektorovića.²¹

Ocjenu Ivanićeva ustanka u prvom je redu nužno odvojiti od aprornih teza i neutemeljena zaključivanja, a razlaganje o hvarskom pokretu društvenih klasa ostaviti u ozračju smirene znanstvenosti. Jer, ni tobožnja Ivanićeva težnja prema mletačkom kondotijerstvu, koja bi trebala biti glavni poticaj izbijanju ustanka, ni tobožnja usmjerenost pokreta protiv mletačke vlasti ne mogu izdržati temeljitost kritičkog vrednovanja. Prva je teza sasvim hipotetička, druga je zapravo zakašnjela ideološka baština otočentističke historiografije, obje dakle suviše u znanstvenom pristupu ustanku.²² A Ivanićev je pokret, prije svega drugoga, zahtjev za društvenom pravdom, za prevladavanjem staleških bedema srednjovjekovlja, za većim dostojanstvom čovjeka u krajoliku zavičaja. U matici društvenih procesa što su desetljećima tekli otokom sasvim je suvišno tragati za pojedinostima na njihovu okrajku. Pokret pučana izrastao je iz dubokih suprotnosti koje su prožimale društvenu osjećajnost komune. Dovoljno je sjetiti se onog odlomka u Giustinianovu izvještaju, u kojemu ističe da »u čitavoj Dalmaciji cvate jaka oholost i

nadutost plemića, smještena sred neznanja i siromaštva, što su dvije krajnosti dalmatinskog plemstva«, da bismo doživjeli društveni ugođaj u kojemu izbija ustanak 1510, bez obzira što u njegovim riječima naslućujemo nadmoćnu podrugljivost aristokrate koji je u Dalmaciju došao iz kraljice na lagunama.²³ Za naše razlaganje nije nimalo odlučno što ustanak pučana nije mogao donijeti neki trajniji uspjeh jer je obruč mletačke vlasti i staleškog srednjovjekovlja tada još bio odviše jak. Jer kritička svijest spram staleške razdiobe društva živi na Hvaru i nakon propasti ustanka. Pribojević je prilično suzdržljiv u izlaganju o odnosima u hvarskom društvu u doba i nakon Ivanića, ali kada govori o imućnosti težaka u starogradskom polju retorički se pita: »Što bi tek bilo da su svi proizvodi tog polja njihovi?« i to je pitanje očigledno poteklo iz dubine društvene svijesti neplemićkog stanovništva na otoku.²⁴ Osnovicom je ustanka, prema tome, bila univerzalna poruka o pravednijem društvu. To je bio njegov pogled u budućnost, nova društvena i etička vrijednost na izmaku srednjovjekovlja.

d) Misaona obzorja

Gospodarski napredni otok, koji se urbanom razvijenošću, s osovinom od Staroga Grada do novoga središta komune, Hvara, mogao uspoređivati još samo s urbanom strukturom Dubrovačke Republike, ne unosi u razvoj komunalnih društava u Dalmaciji XVI stoljeća samo socijalne težnje, nego i nova misaona gledišta koja su svojim dosegom, kao i pokret pučana, prelazila društvenu svijest komunalnog srednjovjekovlja. Desetljeće i po nakon Ivanićeva ustanka Hvar u jednom času ponovno postaje središtem dalmatinskog društva — godine 1525. Vinko Pribojević u Hvaru drži govor »O podrijetlu i zgodama Slavena«. Dok je Ivanićev pokret razbijao društvene bedeme komune, Pribojević je naglo širio njezin ideološki vidokrug, pomaknuvši njegove granice do općeslavenske misli. U podlozi Pribojevićeve misaone univerzalnosti svakako se nalazio humanistički poticaj, obogaćen osobnim iskustvom, ali bismo u njegovim gledištima koja su preobražavala društvenu svijest na istočnojadranskoj obali u dugom trajanju od Orbinija, preko Gundulića do Kačića-Miošića, mogli naslutiti i spoznaju o egzistentnoj ugroženosti na širem balkanskom/panonskom području, napose u neposrednom

zaleđu dalmatinskih gradova kojima upravo u tim godinama kada govor nastaje odjekuje zov turskih četa. U razvoju obalne i kontinentalne Hrvatske prva su desetljeća XVI stoljeća bila ispunjena godinama ratova i krizâ koje su ugrožavale i razarale stoljećima podizane i baštinjene životne oblike. Dok je do kamenih lavova što ukočeno promatrahu urbani krajolik Hvara dopirao nepoznati zanos dominikanca Pribojevića, na prostorima zaleđa odlučivao se udes hrvatskog, a time i južnoslavenskog svijeta koji je tada već najvećim dijelom bio u osmanskoj vlasti. Nakon što je 1520. pogibijom bio prekinut samoprijegorni pokušaj Petra Berislavića da na potezu od Jajca do dalmatinskog zaleđa zaustavi tursko prelijevanje u Hrvatsku, Turci su svom snagom pritisli čitavo hrvatsko područje južno od Velebita. Tvrdi su gradovi, oslonci otpora, redom padali pod vlast Sulejmana II: Knin 1522, Ostrovica 1523, Obrovac 1527 i napokon Klis 1537.²⁵ Tursko napredovanje, pozivi za pomoć ugroženoj Hrvatskoj i slavenska ideja polifono se isprepleću u sredini prve polovine stoljeća.²⁶ Opustošena Hrvatska više nema snage za djelotvorniji otpor, a dalmatinske gradove, kako to 1522. ističe Marulić u »Pismu papi Hadrijanu VI«, još štite samo njihovi bedemi.²⁷ U tom kriznom razdoblju XVI stoljeća hrvatski humanisti i pjesnici turskom oružju suprotstavljaju vlastito pero, doživljaju osmanske ugroženosti društvenu zrelost

Hvar i njegovo društvo u takvom su razvoju jedno od temeljnih uporišta. Hvar je stvaralačka postaja na koju se oslanjaju veze uzajamnosti koje se u prvoj polovini XVI st. sve jasnije ocrtavaju na obalnom pojasu hrvatskih zemalja gdje se od Zadra preko Splita Hvar misaono vezivao s Dubrovnikom, stvarajući važnu podlogu u dugom, suprotnostima i tegobama ispunjenom, procesu integracije u hrvatskom kasnosrednjovjekovnom društvu.²⁸ Tako se u najtežim okolnostima oblikovao otpor prostornom i društvenom »raščinjavanju« (Klimantović), a u do tada nepoznatom razvoju stvarala su se dva sloja novih gledišta: vizionarska slavenska misao, s jedne, i intelektualna uzajamnost duž jadranskog pojasa, s doživljajem zajedničke ugroženosti prema hrvatskom zaleđu, s druge strane. Doživljaj neposredne stvarnosti, što ga hrvatski latinisti poput Šižgorića očituju već u drugoj polovini XV stoljeća, nakon 1500. dobiva produbljenije značajke.²⁹ U stoljeću sužanjstva i rasipanja, bijega i pustošenja tematska podloga Lucićeve »Robinje« nipošto nije iznenađujuća jer u njoj samo odjekuje turska prisutnost kao ključna pojava pjesnikove suvremenosti. Smisao je »Robinje« u oslobađanju, ali je pjesnikova spoznaja slobode još šira. Među svim dal-

matinskim gradovima Lucić izdvaja Dubrovnik, ističući da je on »slobodan« i »od svih različan koji su tebe kraj« (U pohvalu gradu Dubrovniku).³⁰ Dakako, ne-slobodan je prije svega široki prostor zaleđa pod turskom vlašću, ali je ipak primjetno i ne bez važnosti da nijedan drugi grad u mletačkoj Dalmaciji, pa ni sâm Hvar, nije dobio takvu oznaku, samo je Dubrovniku, pjesnikovoj kristalizaciji slobode, upućena pohvala. O mogućnosti da su pjesniku gradovi pod mletačkim okriljem bili »različni« od Dubrovnika upravo njegovom političkom samostalnošću smije se govoriti samo u obliku veoma oprezne pretpostavke, jer nas on sâm ničim ne usmjerava, osim šutnjom razlikovanja, prema takvu zaključku. Pa ipak, smijemo li iz toga zaključiti da misao o toj bitnoj različitosti između hvarskog i dubrovačkog društva nije uopće postojala: u društvenoj svijesti pjesnika? Ili se, pak, Lucićevo shvaćanje slobode isključivo temeljilo na suprotnosti između osmanskog prostora i Dubrovnika?

•

Da zaključim. U prvoj polovini šesnaestog stoljeća hvarska komuna široko razmiče svoja društvena i misaona obzorja, a nova gledišta napuštaju skućeni prostor srednjovjekovne komune. Ivanić, Pribojević i Lucić, svaki na svoj način, oploduju hvarsko društvo zahtjevom slobode: Izlazeći iz srednjovjekovlja, oni su se usmjerili prema prostoru trajanja.

BILJEŠKE

¹ O tom razdoblju hrvatske povijesti usp.: T. Raukar, Društveni razvoj u Hrvatskoj u XV stoljeću, Historijski zbornik XXXVIII, 1985, Zagreb 1986, 75—94; o razvoju u Dalmaciji: isti, Komunalna društva u Dalmaciji u XV st. i u prvoj polovini XVI stoljeća, HZ XXXV, 1982, Zagreb 1983. 43—118.

² Govori protiv Turaka, Split 1983, u redakciji V. Gliga: Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji, 93—96.

³ G. Novak, Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1960, 106—107; Maja Novak-Sambrailo, Hvarska galija u Lepantskoj bitki, Adriatica maritima 1. Zadar 1974, 160—162.

⁴ I. Kasandrić, Gratia — poseban oblik agrarno-proizvodnog odnosa na području hvarske komune do XIX st., Mogućnosti 3, Split 1967, 274—297; Nevenka Bezić-Božanić, Zanati na otocima Hvaru i Visu u XVI stoljeću, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 10, Zagreb 1977, 471—494.

⁵ V. Pribojević, O podrijetlu i zgodama Slavena, Zagreb 1951; Itinerario di Giovanni Battista Gustiniano, u: S. Ljubić, Commissiones et relationes venetae II, Zagreb 1877, 190—271.

⁶ Pribojević, n. dj., 205.

⁷ Commissiones II, 222.

⁸ U sveščiću za 1475—1476. zabilježena je samo jedna izvozna dozvola za Hvar; 1481—1484; 2; 1497—1499: 3; 1503—1505: 9; 1515—1517: 10; 1518—1519: 3; 1528—1530: 8; 1538—1540: 7; 1543—1546: 3; 1546—1548: 2; 1557—1560: 10 (Historijski arhiv u Zadru [dalje: HAZ], Splitski arhiv [dalje: SA], sv. 33, 35, 43/5, 48, 49, 60, 51, 74/7, 92, 95, 103; Historijski arhiv u Splitu [dalje: HAS], Stara splitska općina [dalje: SSO], sv. 3).

⁹ Kao tranzitna postaja u trgovini Splita s Apulijom, Hvar se u sveščiću za 1503—1505. pojavljuje sedam puta; u sveščiću za 1511. 8; 1515—1517: 13; 1518—1519: 3; 1528—1530: 4; 1543—1546: 3; 1546—1548: 1 (HAZ, SA, sv. 48, 49, 52/4, 51, 60, 74/7, 92, 95). U splitskoj trgovini prema drugim jadranskim i mediteranskim područjima (Korčula, Kotor, Dubrovnik, Bar ili Dalmacija općenito, Levant, Kreta, Rodos, Istanbul, a na talijanskoj obali Jadrana Abruzzi i Marke) Hvar je tranzitno odredište u sveščiću za 1481—1484. dva puta; 1497—1499: 7; 1503—1505: 3; 1511: 9; 1515—1517: 9; 1518—1519: 2; 1528—1530: 1; 1538—1540: 4; 1543—1546: 5; 1546—1548: 1 (HAZ, SA, sv. 35, 43/5, 48, 49, 52/4, 60, 51, 74/7, 92, 95; HAS, SSO, sv. 3). O splitskoj kasnosrednjovjekovnoj trgovini i njezinim jadranskim/mediteranskim odredištima usp. više u monografiji: »Trgovina srednjovjekovnog Splita (XIV—XVI stoljeće)«, koju sada pripremam.

¹⁰ To su najčešće bili: raša, tkanine, platno, sklavine, brodski konopci, cipele, drvena građa, željezni predmeti, čavli, sol, sir, med, vosak, svijeće, koža, stoka, konji itd. Primjera radi, evo vrsta robe koje su u sveščiću za 1511, u 17 kontralitera, izvezene iz splitske luke i preko Hvara otpremljene do različitih jadranskih odredišta i Levanta: 43 rotula, 4 bale i 1 kapičij raše; 1 kapičij platna; 8 sklavina; 4 vreće lana; 3 vreće vune; 250 šešira; 81 bala i 100 komada kože; 34 omota željezne robe; 1 vreća voska; 7 barila i 13 mijehova meda; 32 barila čavala i 6 konja (HAZ, SA, sv. 52/4). Zanimljivo je da se ti podaci o splitskom izvozu preko hvarske luke odnose na razdoblje od siječnja do prosinca 1511, dakle na godinu u kojoj traje ustanak Matija Ivanića, što pokazuje da zbivanja na otoku nisu ugrozila trgovačku ulogu hvarske luke.

¹¹ »In tutta l'isola non nascono biave per lo vivere di mezzo mese dell'anno« (Commissiones II, 223).

¹² Bezić-Božanić, n. dj., 483.

¹³ »Hauendo il nobel homo Lorenzo Minio quondam ser Andree fatto far una sua naue in Liesina de porta de botte .200. ha supplicato a la signoria nostra, che li sia concesso quello che etiam molti altri hano ottenuto, videlicet, che la sia posta a la conditione de le altre naue venetiane, et non habia a pagar, salvo l'angaria consueta de quelle [...]« (Archivio di Stato di Venezia [dalje: ASV]. Senato Mar, Reg. 20. 75', 30. VII 1523). Brodovi takve nosivosti ulazili su u red većih brodova što su se gradili u dalmatinskim brodogradilištima XV i XVI st. (usp. Raunkar, Zadar u XV stoljeću, Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, 258—262; isti, Komunalna društva u Dalmaciji, 66—67).

¹⁴ U svešćicu za 1515—1517. spominju se ovi hvarski pomorci: Nikola, zapovjednik (patron) *barke*; Matej na *gripu*; Stjepan na *karaki*; Jeronim Zuane na *gripu*; Franjo na *gripu*; Zorzi na *gripu*; ser Antun Ukaranović na *karaveli* (HAŽ, SA, sv. 60). U popisima splitskih kontralitera za te se pomorce samo općenito kaže da su s Hvara (de Lesina), pa ne možemo odrediti jesu li potjecali iz grada Hvara ili iz nekog drugog naselja na otoku. Samo se iznimno za neke pomorce izričito kaže da su iz Staroga Grada. Takvi su, na primjer, zapovjednik *karavele* ser Dominik de *Lexina Uechia* (1518) ili zapovjednik *karake* Piero Pizol, također de *Lexina Uechia* (1544) (HAŽ, SA, sv. 51, 323; sv. 92, 706). Brodovi hvarskih pomoraca sa splitskom robom plove potkraj XV i u prvoj polovini XVI st. širom Jadrana, od Venecije, Istre i Senja na sjeveru, do Abruzza i Apulije na jugu. Neki su se pomorci isticali brojem trgovačkih putovanja, kao Nikola iz Hvara (ser Nicolao da Lesina) koji se u svešćicu za 1546—1548. spominje kao zapovjednik broda (barcha) u sedam putovanja iz splitske luke: tri prema Apuliji, dva prema Ortoni i dva prema Veneciji (HAŽ, SA, sv. 95).

¹⁵ T. R a u k a r, Il porto di Spalato e le relazioni commerciali nell'Adriatico del tardo Medio Evo, u zborniku: Congressi sulle relazioni tra le due Sponde adriatiche 3, Le relazioni economiche e commerciali, Roma 1983, 117—128.

¹⁶ Na kraju 1546. mletačka je vlada donijela odredbe o trgovini vinom i ograničila slobodan izvoz hvarskog vina. Predstavnici hvarskih plemića i pučana prosvjedovali su u Veneciji protiv tih ograničenja, kao i protiv odluke da više ne smiju dovoziti svoje vino na *Rialto*. O njihovim prosvjedima raspravljao je *Collegio* 14. III 1547. Drugi zahtjev Hvarana je glasio: »Item, a tale che li uinj nostri quali carghemo per questa alma citta non uadino cosi de male con grandissimo danno et ruina nostra come per la riuu da nuouo datane in terra noua sono andati questo anno, ne sia restituita et consignata la nostra riuu solita in Rialto alla riuu del ferro, iuxta la forma della parte presa nel prefato nostro conseio alli .17. del sopradetto mese«, na što je *Collegio* odgovorio: »Al secondo rispondemo che trattandosi in cio di tanto interesse di questa citta nostra, quanto si tratta parlandosi delle lagune et canali di quella, et hauendo noi deliberato di nettar non solamente la riuu doue che essi fidel nostri capitauano con li soi uini, ma tutte l'altre del canal grande doue giounguano et si reduceuano li nauilij de tutti li altri sudditi del dominio nostro conuenimo hauer lochio sopra ogn'altra cosa alla conseruation di prefata nostra citta, et però non uolemo sopra di cio far altra deliberatione«; odgovor je u *Collegiu* prihvaćen sa 17 potvrdnih glasova, nijednim suzdržavanjem i jednim negativnim glasom, što znači da Hvarani više nisu smjeli dovoziti svoje vino na *Rialto* (ASV, Senato Mar, Reg. 29, 67—68).

¹⁷ T. R a u k a r, Venecija i ekonomski razvoj Dalmacije u XV i XVI stoljeću, Radovi 10, Zagreb 1977, 222.

¹⁸ Isti, Komunalna društva u Dalmaciji, 54—58.

¹⁹ U sporu oko odredaba o trgovini vinom (v. bilj. 16) prvi zahtjev Hvarana je glasio: »Essendo nouamente prohibiti li nostri poueri et fidelis (!) nobeli et populo de Liesena, Illustrissimi et Eccellentissimi Signori Sauij, di poter uender, estrazzer et smaltir le sue misere intrade de vijn doue meglio possono, le qual sono unico sustentaculo et alimento de tutti loro, et senza

il uender, estrarer et smaltir dellequal non potriano uiuer per alcun modo, et questo contra li priuilegij et antique consuetudinj continuamente fin al presente inuiolabilmente obseruate si come appar per le bollete de tempo in tempo dinanci a vestre sublimita lette et presentate, impero noi Hieronimo Bertucio et Giovanni Francesco Colombin, oratori di prefati nobeli, insieme con li nontij della uniuersita del preditto populo, unanimj et conformj supplicamo alla sublimita vestra che non obstantibus aliquibus prohibitionibus et innouationibus ne sia data la liberta di poter liberamente uender li dittj vinj, cosi nelle citta, come nel suo distretto, non exadendo li precij soliti, necnon dipoter estrarer et condur quelli fuora, come sempre hauemo fatto. doue moglio potremo, senza diuedo ne impedimento alcuno, iuxta la forma della parte, presa nel nostro conseio, sotto di sej di genaro prossimo passato accio alli bisogni del nostro possiamo ajutarne«; odgovor *Collegia*, prihvaćen sa 16 potvrđnih i 3 suzdržana glasa: »Al primo se risponde che siamo contenti, the cadauno de quelli fidelissimi nostri da Liesena et de Lissa possi uender li uini soi quando che gli piacera cosi de li, non excedendo però li pretij limitadi, come trazerli et condurli doue che li parera liberamente, facendo le bollete soe et pagando li datij consueti, cassando et annullando ogni prohibitione che il fusse sta fatta sopra di cio et cadaun atto che li fusse in contrario. Douendo però quel proueditor nostro che per tempora si ritrouera ogni anno del mese di mazo deputar dui nobeli et doi del populo, li quali quatro insieme debbino con giuramento far la descriptione de tutti li uini dell'isola cosi da Liesena, come de Lissa, la qual descriptione fatta debbi poi el predetto proueditor far retenir de li quella quantita che bisognera a sufficientia per tutto il mese di settembre per uso de quelli populi nostri, lassando che cadauno uendi et trazzi per doue che li parera et piacera il restante di quelli« (ASV, Senato Mar, Reg. 29, 67—67').

²⁰ Commissiones II, 221.

²¹ Pregled mišljenja i kontroverzi o hvarskom ustanku 1510—1514. vidi u spomenutim Radovima Instituta za hrvatsku povijest 10, Zagreb 1977.

²² Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji, 49—50.

²³ »N'è da dubbitar, perocchè in tutta la Dalmazia fiorisce un'elevata superbia et altezza di nobiltà, la quale è posta in mezzo dell'ignoranza et della povertà, che sono i due estremi di questa nobilta dalmatina« (Commissiones II, 222).

²⁴ Pribojević, n. dj., 200.

²⁵ V. J. Klaić, Povijest Hrvata II/3, Zagreb 1904, 315—331; Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, 754—762, 767—771 (tekst J. Šidak a).

²⁶ Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji, 93—96.

²⁷ Hrvatski latinisti I, u ediciji: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 2, Zagreb 1969, 308—313; Govori protiv Turaka, 139—181.

²⁸ V. Foretić, Hektorovićevo doba na relaciji Hvar—Korčula—Dubrovnik, Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Zagreb 1970, 131—145; M. Fra ničević, Hrvatska renesansna književnost, u: Povijest hrvatske književnosti, knjiga 3, Od renesanse do prosvjetiteljstva, Zagreb 1974, 7—27.

²⁹ Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji, 93.

³⁰ Stari pisci hrvatski VI, 261—262.